

**SHAXS MA'NAVIYATINI RIVOJLANTIRISHDA ADABIYOT FANINING MUHIM VOSITA
EKANLIGI**

Sharopova Matluba Isroilovna

Buxoro shahar kasb – hunar maktabi ona tili va adabiyot fan o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqola shaxs ma'naviyatini rivojlantirishning omillari va vositalarining ko'pligi. O'zbek xalqining eng qadimiy davrlardan boshlab hozirga qadar davom etib kelayotgan, o'z ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan ajoyib qadriyatlaridan biri ekanligi; Ota-onani yuksak darajada e'zozlash, hurmatini joyiga quyishdan iboratdir. Farzand uchun dunyoda ota-onadan ko'ra mehribon, aziz va mo'tabar zot yo'q. Ota-ona farzandlarning suyanchig'i, bitmas-tuganmas boyligidir. Ota-ona o'z farzandidan hech narsani ayamaydi. Ularning tabiat ato etgan buyukliklari ham ana shundaligi;*

O'zbek xalqi odob-axloqi bo'yicha, keksalarning, ota-onaning oldidan salom bermasdan o'tish gunoh hisoblanishi;

Ota-onani qadrlash, ularning beo'lchov, beminnat xizmatiga bir umr sodiq bo'lish, duolarini olish – bolalarning farzandlik burchi ekanligini uqtirish bu milliy qadriyatlarimizning eng muhim talablaridan biri ekanligi.

Tayanch so'zlar: *Ota-ona — aziz va mo'tabar zot; ota-ona farzandning suyanchig'i, bitmas-tuganmas boyligi; birisini oy deb bil, ikkinchisini quyosh; ota-onani e'zozlash farzand burchi, jamiyat oldidagi mas'uliyat; ota rozi – xudo rozi; otalar so'zi – aqlning ko'zi; ota-onaga itoat qilish – Tangriga itoat qilishdir; yaxshi fe'llar, a'mollar halol luqmadandir; oila jamiyatning asosiy bo'g'ini; adabiyot va san'at inson qalbiga, ruhiy dunyosiga chuqur kirib borishi va shu orqali uning ma'naviy dunyosini boyitish xususiyatiga ega.*

Buyuk bobomiz hazrat Alisher Navoiy aytganlaridek ota-onani hurmat qilish «...farzandlar uchun majburiyatdir. Bu ikkisiga xizmatni birdek qil, xizmatning qancha ortiq bo'lsa ham kam deb bil. Otang oldida boshingni fido qilib, onang uchun butun jismingni sadaqa qilsang arziydi! Ikki dunyong obod bo'lishni istasang, shu ikki odamning roziligini ol! Tunu kuningga nur berib turgan – birisini oy deb bil, ikkinchisini quyosh. Ularning so'zlaridan tashqari bir narsa yozma, ular chizgan chiziqdan tashqariga bir qadam ham bosma. Hamma xizmatni sen odob bilan bajar, «adab» so'zidagi «dol» kabi qomatingni xam qil».Tan olishimiz kerakki, ayni kunda , ota-onalarni hurmat qilish haqidagi milliy qadriyatlarimiz biroz xira torta boshladi. Ba'zi yoshlarimizda o'zlaridan kattalarni, nuroniy qariyalarni hurmat qilish, ularning nasihatlariga quloq solish singari yuksak ma'naviy fazilatlar yo'qolib ketayotgani sezilmoqda. Ehtimol, boshqa millat kishilari bunga unchalik e'tibor berishmas, lekin biz, o'zbeklar buni his qilmay ilojimiz yo'q.

Keksalar uchun ajratilgan uylarda farzandlari tirik o'ziga to'q bo'lgan ota-onalar yashayotganligiga toqat qilib bo'lmaydi. Gohi-gohada bo'lsa ham, ota-onaga qo'l ko'tarish,

undan ham og'irroq jinoyat qilish hollari sodir bo'lib turganligini eshitib turibmiz! Bu — oddiy nuqson emas, balki uchiga chiqkan tubanlik bag'ritoshlik milliy qadriyatlarimizni oyoq-osti qilish, o'z insoniyligini yo'qotishdir. Milliy qadriyatlarimizga, o'zbek xalqining sha'niga dog' tushuradigan bunday yaramas hodisalar zamini, ildizini yo'q qilinishi Mustaqilligimiz tufaylidir. bularga chek qo'yildi.

Kattalarga izzat-ikrom, kichiklarga mehr-shafqat, ota-onalarga e'zoz, farzandlarga mehr-sadoqat kabi insonni inson sifatida ulug'laydigan, axloqiy, ma'naviy jihatdan go'zal va barkamol qiladigan qadriyatlarimiz odamlar, ayniqsa yoshlar qalbidan o'rin ola boshlagani quvonchli bir holdir. Mustaqil O'zbekiston Respublikasining asosiy qonuni – Konstitutsiyada farzandlarning jamiyat, oila, ota-onalari oldidagi insoniy burchlari va mas'uliyatlari nimalardan iboratligi milliy qadriyatlarimizdagi asosiy g'oya va qoidalarga asoslanib belgilab berilgan. Uning 66-moddasida qayd qilinishicha, voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishga majburdirlar.

Xullas, har bir farzandning o'z ota-onasini e'zozlashi farzandlik burchi va jamiyat oldidagi mas'uliyati sanaladi. Ota-onani e'zozlashning quyidagi sharqona talablariga hammamiz amal qilishimiz ham farz, ham qarz, farzandlik burchimizdir. Ota-onaga taom berish, ozoda qilib kiyintirib qo'yish, kasal bo'lganda shifokorga ko'rsatish, kerakli dori-darmonni keltirib berish, doimo hol-ahvol, sihat-salomatliklarini so'rab turish, ota-ona oldida «uh» tortmaslik gerdaymaslik lozim bo'ladi. Ota-ona norizo bo'lgan ishni qilmaslik, aroq ichma, yomonlarga qo'shilma, desa uni qilmaslik va qo'shilmaslik kerak bo'ladi. Ko'chada yurganda otadan oldin yurmaslik, otadan avval ovqatga, dasturxonga qo'l uzatmaslik, otadan avval o'tirmaslik, otadan ko'ra poygakda o'tirish lozim. Otaning oldida oyoqni uzatib, yonboshlab olish bizning axloq-odobimizga kirmaydi. Ota-ona chaqirganda labbay deb javob qaytarish, nima ish qilayotgan bo'lsa, hech ikkilanmasdan darrov ularga javob berish farzandlik burchi hisoblanadi. Shunda ota-ona o'z farzandidan rozi bo'ladi. Ota-onaning roziligini olgan farzand baraka topadi, ishi o'ngidan kelaveradi, oldiga qo'ygan maqsadiga erishadi.

Ota-onasi norizo bo'lgan farzand kechgacha yugursa ham, ishining barakasi bo'lmaydi, biri ikkiga aylanmaydi. Turmushga chiqish, uylanishda ota-onaning roziligini, oq fotihasini olishda hikmat ko'p. Yuqoridagilarning hammasi biz uchun bir hovuch oltin, xazina. Kelgusi hayotimiz uchun poydevor qo'yish demakdir. Bu dunyo qaytar dunyo, nima eksang shuni o'rasan, siz ota-onangizga nima qilgan bo'lsangiz, u sizga farzandlaringizdan qaytadi. Bu ham tabiat qonuni bo'lsa neajab!

Endi ota-onani hurmat qilishning ulug'vorligi haqidagi ba'zi ibratli fikrlarni hadislardan keltirib o'tamiz. «qaysi bir musulmon farzandi savob umidi bilan ertalab ota-onasini ziyorat qilsa, Olloh taolo unga jannatdan ikkita eshik ochadi. Agar ulardan bittasini ziyorat qilsa, unga jannatning bir eshigini ochadi. Bola ota-onasidan qaysi birini xafa qilsa, uni rozi qilmaguncha, Olloh taolo undan rozi bo'lmaydi»; «Kim ota-onasini rozi qilsa, unga tubo (jannatdagi daraxt) nasib bo'lib, Olloh taolo uning umrini ham ziyoda qiladi»; «Uch toifa kishilarning duosi, hech shubhasiz, Olloh taologa maqbuldir: mazlum kishining duosi,

musofirning duosi va ota-onaning duosi»; «Ota-onalarning keksaygan vaqtda har ikkisini yoki biri bo'lmaganda boshqasini rozi qilib, jannatiy bo'lib olmagan farzand xor bo'lsin, xor bo'lsin, va yana xor bo'lsin»; «Ota-onaga itoat qilish – tangriga itoat qilishdir. Uni oldida gunoh qilish tangri oldida gunoh ish qilish bilan barobardir» va boshqalar.

Yuqorida farzandning ota-ona oldidagi burchi haqida fikr yuritdik. Ota-onaning ham farzand oldidagi burchi nihoyatda katta va mas'uliyatlidir. Farzandlarning kelajakda qanday ma'naviyat egasi bo'lishi ko'p jihatdan ota-ona, u bergan tarbiyaga bog'lik. Har bir ota-ona farzandi oldida o'z otalik, onalik burchini to'liq his etishi, unga javobgarligini ma'nau anglab yetishi kerak.

Sobiq sho'rolar davrida uzoq vaqt milliy va ma'naviy tarbiya chetga surib qo'yildi. Oqibatda bolalar tarbiyasida ota-ona mas'uliyati pasayib ketganligi hech kimga sir emas. Vaholanki bola, o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasida ota-ona beradigan tarbiya juda muhim ahamiyatga ega. Farzand tarbiyasi quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishini har bir ota-ona yaxshi bilishi foydadan holi bo'lmaydi.

Birinchisi – nasl tarbiyasi, ya'ni bola tarbiyasi. Bola tug'ilmasdan oldin boshlanishi kerak. YA'ni bo'lg'usi ona va otaning sog'ligi, farzand tarbiyalashga mas'ulligini hisobga olish lozim bo'ladi. Bu – bola, farzand ko'rishni istagan ota-onaning bo'lajak farzandlari taqdiriga mas'uliyat bilan qarab, o'zlarining salomatliklarini yaxshilashlarini nazarda tutadi.

Ikkinchi bosqich – homiladorlik davridagi parvarish. Bu masala o'ta muhim, o'ta ahamiyatlidir. Rivojlangan mamlakatlarda homiladorlik davri tug'ilajak inson taqdirining 60 foizini belgilashi ko'zda tutiladi. Bu davrdagi chora-tadbirlar aksariyat ota-onalar tomonidan amalga oshiriladi.

Uchinchi davr bola tug'ilgandan to 6-7 yoshgacha bo'lgan davr. Shu davrga kelib, bola ma'naviyatining asosiy kurtaklari shakllanib bo'ladi. So'ng ana shu ma'naviy kurtaklarni parvarishlash va yanada rivojlantirish davri boshlanadi.

Ma'naviy barkamollik balki, beshikdagi allaning mazmunidan, bolani kiyintirish-u uni halol luqma bilan boqishdan boshlanishi mumkin. Hazrati Bahouddin Naqshband aytganlaridek insondagi yaxshi fe'llar, amollar halol luqmadandir.

Demak ota-ona farzandini halol luqma bilan boqsa, u farzand ma'nau pok va halol bo'lib voyaga yetadi. Biz sho'rolar zamonida buni unutayozdik, ahamiyat bermadik, boz ustiga tarbiyani ham tuzum o'z manfaatlariga moslashtirib, uni o'z qo'liga oldi.

Xulosa shuki, bola tarbiyasini dono xalqimiz aytganidek u hali tug'ilmasdan ota, ona va butun oila a'zolari hamjihatligida boshlashimiz lozim bo'ladi. Olamda barcha narsa juft-juft bo'lib yaratilgan. Juft bo'lib yashash tabiat qonuni, taqozosi. Lekin oila bo'lib yashash barcha maxluqotlar orasida faqat odam nasliga xosdir.

Oila jamiyatning birinchi va birlamchi bo'rini, zarrachasi. Jamiyat ana shu kichik zarralardan tashkil topadi. Er va xotin – ikki tirik vujudning, ikki olamning o'zaro ittifoqidan paydo bo'lgan uchinchi bir olam – bu oiladir. Agar oila tinch-totuv, ahil bo'lsa, olam tinch va obod. Aks holda, turmush do'zaxga aylanadi, oila zindonning o'zi bo'ladi, buning jabrini esa er va xotinning o'zigina emas, balki farzandlari, yaqinlari ham tortadi. Oila poklikka va

sofliikka, ikki tomonlama muhabbatga, sadoqat va vafodorlikka asoslanishi kerak. Bu farzandlar tarbiyasi uchun muhim omil hisoblanadi.

Shavkat Mirziyoyev: «Adabiyot, san'at va madaniyat yashasa, millat va xalq, butun insoniyat bezavol yashaydi» Bugungi kunda O'zbekiston o'z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga qadam qo'ymoqda. Biz milliy tiklanishdan – milliy yuksalishga erishishni o'z oldimizga eng muhim va ustuvor vazifa qilib qo'ydik. Bu ulug' maqsadga esa jahon ahli bilan hamjihat va hamkor bo'lib yashash, ochiq demokratik jamiyat qurish, hayotimizda milliy va umumbashariy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini yanada keng qaror toptirish orqaligina erishish mumkinligini biz yaxshi anglaymiz. Ayni shu nuqtai nazardan qaraganda, o'zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotini xalqaro miqyosda o'rganish va targ'ib qilish, ko'pqirrali bu mavzuni bugungi kunda dunyo adabiy makonida yuz berayotgan eng muhim jarayonlar bilan uzviy bog'liq holda tahlil etib, zarur ilmiy-amaliy xulosalar chiqarish, kelgusi vazifalarimizni belgilab olish, o'ylaymanki, katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, hozirgi notinch va tahlkali zamonda butun bashariyat oldida paydo bo'layotgan, biz ilgari duch kelmagan g'oyat murakkab muammolar, global xavf-xatarlarni birgalikda bartaraf etish, shu yo'lda barcha ezgu niyatli insonlarni birlashtirishda, dunyo aholisining qariyb uchdan bir qismini tashkil etadigan yoshlarni gumanistik g'oyalar ruhida tarbiyalashda badiiy so'z san'atining o'rni va mas'uliyatini har qachongidan ham yuksaltirish zarurligini bugun hayotning o'zi taqozo etmoqda. Shunday qilib, oila – jamiyatning asosiy bo'g'ini. Oilada singdirilgan tarbiya, Vatan, el-yurt, mustaqillik, ozodlik haqida berilgan tushuncha, tasavvur bolaning murg'ak qalbila bir umr muhrlanib qoladi. Oila mustahkam, tinch, farovon, sog'lom bo'lsagina, jamiyatda barqarorlik vujudga keladi. Adabiyot va san'at asarlarining kuchi uning xalqchil va tushunarligida, kishilar ichki - ruhiy dunyosiga emotsional ta'sir ko'rsata olishidadir. Ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalashda adabiyot va san'atning ana shu xususiyatini hisobga olish muhimdir. Ma'naviy tarbiyada o'zbek xalqining boy ma'naviy merosidan keng foydalanish uning ta'sirchanligi, samaradorligini oshirishda muhim omil bo'la oladi. Yoshlarimiz ma'naviy tarbiyasida Yusuf xos qojib, Ahmad Yugnakiy, Ahmad Yassaviy, Lutfiy, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Mashrab, Muqimiy, Furqat, Abdulla qodiriy, Cho'lpon, Usmon Nosir kabi klassik shoir va yozuvchilarimiz asarlaridan foydalanishimiz ular qalbini, ruhiy dunyosini ma'naviy boyitishda katta ahamiyatga egadir. Ularning bizga qoldirgan boy badiiy-ma'naviy merosi o'zining chuqur falsafiy mazmuni, ahloqiy yo'nalishi bilan ajralib turadi. Mumtoz san'atkorlarimiz asarlarida halollik va poklik, to'qrilik, birovning haqiga ko'z olaytirmaslik, xiyonat qilmaslik, insonparvarlik, vatanparvalik, mehnatsevarlik, diyonatlilik, iymonlilik, halol luqma bilan kun ko'rish, ota-onani hurmat qilish kabi inson uchun zarur ma'naviy xislatlar yuqori badiiy saviyada bayon etilgan. Ma'naviy tarbiyada Pirmqul qodirov, Odil Yoqubov, Said Ahmad, O'tkir Xoshimov, Tohir Malik kabi yozuvchilarimiz; Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Oydin Xojieva, Omon Matchon, Rauf Parfi kabi shoirlarimizning asar va she'rlaridan ham keng foydalanish, badiiy asarlar, ulardagi qahramonlarning fe'l-atvori, axloqi, ma'naviy dunyosi to'qrisida suhbat, munozara o'tkazish katta samara beradi. Ma'naviy tarbiyada kishilar ongi, ruhiyatiga ta'sir

etishda teatr san'atining ham roli, o'rni va ahamiyati, ta'sir etish doirasi imkoniyatlari cheksizdir. Biz teatr san'atini ikki tomoni charxlangan shamshirga o'xshatishimiz mumkin. U bir tomoni bilan kishilar qalbiga yoruqlik olib kirsam, uni yuksak ma'naviylik tomon yo'llasa, ikkinchi tomoni bilan esa inson qalbidagi nodonlik, jaholat ya'ni ma'naviyatsizlikka va jaholatga qarshi kurashadi. Teatr san'ati boshqa san'at turlari kabi obrazli - badiiy tabiati bilan inson qalbiga emotsional ta'sir ko'rsatish, uning ruhiy dunyosiga chuqur kirib borish, shu orqali ma'naviy dunyosini boyitish xususiyatiga ega. Mustaqillikni mustahkamlash, kishilarni yuksak ma'naviylik ruhida tarbiyalashda teatr san'atining ana shu xususiyatidan unumli foydalanish zamon talabi. Afsuski, kishilarimiz, shu jumladan yoshlarimizning teatr, kino san'ati, yoki san'atning boshqa turlariga bo'lgan qiziqishi unchalik etarli darajada emasligi kishini ajablantiradi. Teatr voqeligimiz, kishilarimiz turmushi, intilishi, qiziqishi, xatti-harakatlarini hayajon bilan aks ettiradigan maydondir. U bir vaqtning o'zida ham so'z, ham musiqa, ham xatti-harakat orqali inson qalbiga ta'sir etish xususiyatiga egaligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun teatr va kino san'atining bu xususiyatidan ma'naviy tarbiyada foydalanish katta samara berishi shubhasiz. Faqat ulardan samarali foydalanish lozim bo'ladi. Bunday asarlarni kishilar qalbiga kirib borishida televidenie imkoniyatlaridan foydalanishga alohida ahamiyat berish talab etiladi. Kishilarimiz «Otlar so'zi - aqlning ko'zi» kabi ko'rsatuvlarni sabrsizlik bilan kutganidek, ma'naviy yuksaklikka chorlaydigan, ya'ni jasorat va olijanoblikni, ma'naviy go'zallik va axloqiy poklikni, uluqvorlik, nafosat va ma'naviy qadriyatlarimizni tarqib etuvchi badiiy yuksak adabiyot va san'at asarlariga muhtojdir. Chunki, ular ma'naviyatimizni yuksaltiribgina qolmasdan, shuning bilan birga yoshlarimizga ilm egallashda, millat va vatanni taraqqiy ettirishda fidoyilik ko'rsatishda, zavq-shavq va ilhom baqishlaydigan vositalarning asosiylaridan biri hisoblanadi. Tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda va yoshlarimiz ongiga milliy istiqlol qoyalarini singdirishda respublika ma'naviyat va ma'rifat kengashining olib borayotgan amaliy ishlarini ham alohida ta'kidlash lozim bo'ladi. Uning viloyatlardagi va Toshkent shahridagi bilimlarida samarali ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, talaba yoshlar bilan respublikamizning ko'zga ko'ringan adabiyot va san'at arboblarning uchrashuvlarini tashkil qilish, ko'zga ko'ringan olimlar ishtirokida turli ilmiy-amaliy konferentsiyalar uyushtirish kabi o'ta muhim ishlarni amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, bu kengash tomonidan ma'naviyat, tarbiya va ta'lim masalalariga baqishlangan ilmiy, ilmiy-ommabop risolalarni bosib chiqarayotgani va ularni yoshlar o'rtasida keng tarqibot qilayotganligini alohida ta'kidlash lozim bo'ladi. Bu kengash o'z faoliyati bilan mamlakatimizda tarbiya borasida olib borilayotgan umumiy ishga o'z hissasini qo'shib kelmoqda. Adabiyot va san'at asarlari mustaqil respublikamiz fuqarolari ma'naviy dunyosini boyitish, ularni go'zal narsalarning hammasidan bahramand qilish kabi ajoyib xususiyatlarga ega. Ma'naviyat, yuksak badiiy, jozibali adabiyot va san'at asarlari kishilar qalbiga tezroq yo'l topish, estetik hissiyotiga kuchli ta'sir qilish, hayotiy voqea-hodisalarni chuqur mushohada etishga da'vat etish kabi xususiyatlari bilan ajralib turadi. Shuning uchun adabiyot va san'at asarlarining kishilarni yuksak ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalashdagi badiiy ta'sir etishdek vositalik xususiyatidan imkoni boricha kengroq

foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Adabiyot va san'at asarlarining kuchi uning xalqchil va tushunarligida, kishilar ichki — ruhiy dunyosiga emosional ta'sir ko'rsata olishidadir. Ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalashda adabiyot va san'atning ana shu xususiyatini hisobga olish muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy tarbiya bugungi kunning eng dolzarb masalasi. Bu ishga yurtimizning barcha ziyolilari — o'qituvchilar, jurnalistlar, yozuvchilar, shifokorlar, artistlar, barcha rahbarlar birdek mas'uldirlar. Mamlakatimizda tarbiyani hozirgi zamon talablari darajasida olib borishda mavjud barcha imkoniyatlar va vositalardan samarali foydalanganimizdagina ma'naviyat yuksak yoshlarni tarbiyalashga erishish mumkin bo'ladi.

ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. O'loq qalbimizda, yuragimizda. Xalq so'zi, 4 mart 1999 y.
2. Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasi — xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. — T.: O'zbekiston, 2000 y.
3. Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi ma'ruzasi. 2017
4. Aliyev A. Istiqlol va adabiy meros. T., O'zbekiston, 1997 y.
5. Soifnazarov I., Soifnazarova F. Ma'naviyatimizning umrboqiy sarchi. T., Mehnat, 1997 y.